

Sahn-ı Semân'dan Darülfünûn'a Osmanlı İlim ve Fikir Dünyası: Âlimler, Müesseseler ve Fikri Eserler (19. yy) 20-21 Aralık 2018

Ahmet Hamdi Furat¹

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Mürteza Bedir'in girişimleri ile 2014 yılında başlatılan **Sahn-ı Semân'dan Darülfünûn'a Osmanlı İlim ve Fikir Dünyası: Âlimler, Müesseseler ve Fikri Eserler** isimli projenin beşinci sempozyumu 20-21 Aralık 2018 tarihlerinde Zeytinburnu Kültür ve Sanat Merkezi'nde gerçekleştirildi. Proje kapsamındaki sempozyumların ilk dördü geçen senelerde kitaplaştırılmıştı. 18. yüzyıla ait olan son kitap da 2 cilt halinde basılarak, sempozyuma katılanların ilgilerine sunuldu.¹

Serinin 19. yüzyılı ele alan beşinci sempozyumu eş zamanlı 2 salonda gerçekleşen 5 oturumdan oluştu. İki gün süren bu oturumlarda 19. yüzyıl ilmî, kültürel ve sosyal açılardan ele alındı. 19. yüzyılın özellikle matbaanın devreye girmesi ve önceki yüzyıllara nazaran kaynakların fazla olması sebebiyle araştırmalar açısından avantajlı durumu olsa da sempozyumun alt başlığı olan konularda çalışmalarda hâlâ eksiklerin olduğu biliniyordu. Bu bakımdan sempozyumdaki sunumların bu eksikleri gidermek üzere seçilmeye çalışıldığı söylenebilir.

Sempozyumun açılış konuşmaları İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mahmut Ak, Prof. Dr. Mürteza Bedir ve Zeytinburnu Belediye Başkanı Murat Aydın tarafından gerçekleştirildi. Prof. Dr. Mahmut Ak, Osmanlı Dönemi Taşköprülüzade İsameddin Efendi tarafından yazılan *Şekâik-i Nu'maniye* ve ona yapılan zeyillerin ilmi hafızamızın temellerini oluşturduğunu belirtti ve 5 yıldır devam etmekte olan bu projenin yüzyıl

1 *Sahn-ı Semân'dan Darülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası: Âlimler, Müesseseler ve Fikri Eserler (XVIII. Yüzyıl)*, ed. Ahmed Hamdi Furat, Nilüfer Kalkan Yorulmaz, Osman Sacid Arı (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2018)

* **Sorumlu Yazar:** Ahmet Hamdi Furat (Doç. Dr.), İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye.
E-posta: ahmetfurat@gmail.com ORCID: 0000-0001-8361-6879
<https://doi.org/10.26650/di.2019.30.1.0026>

yüzyıl kronolojik sıra ile gelmesi bakımından *Şekâ'ik* zeyillerine benzediğinden bahsederek projenin önemine işaret etti. Mürteza Bedir ise Osmanlı'nın ilmî ve fikrî yapısı ile ilgili bilginin bazı problemleri barındırdığını, beşincisi düzenlenen bu sempozyum dizisinin bu problemleri düşünceyi değiştirmek adına önemli katkılarının olduğunu belirtti. Belediye Başkanı Murat Aydın ise bu sempozyumun geçmiş ile gelecek arasında bir bağ kurduğunu ifade etti.

Mahmut Ak tarafından yönetilen **Açılış Oturumunda** Jun Akiba, Abdülhamit Kırmızı, İlhami Yurdakul sunum yaptılar. Akiba, "*Muallimhâne-i Nüvvâb'dan Mekteb-i Kuzât'a: Osmanlı Kadı Okulunun Yarım Yüzyıllık Serüveni*" başlıklı sunumunda bir medrese–mekteb sentezi olan Mekteb-i Kudât'ın müfredatı ve son dönem Osmanlısındaki eğitim reformlarındaki yeri üzerinde dururken; Kırmızı, "*Osmanlı Uleması, Islahat ve Müsâvât: Gayrimüslimlerin Devlette İstihdamı Meselesi*" başlıklı sunumunda Islahat Fermanı ile ortaya çıkan müsavat meselesinin şer'î tarafının tarihçiler tarafından ihmal edildiğini belirtti ve gayrimüslimlerin istihdamı meselesinin şer'î yönüyle ilgili tartışmaları vurguladı. Yurdakul ise "*II. Abdülhamid Devrinde Dersiamlık ve İstanbul Müderrislik Ruusu*" başlıklı sunumunda 19. yüzyılda medreselerdeki derslerin camilere kaydığını, dersiâm denilen müderrisler tarafından bu derslerin camilerde verildiğini dolayısıyla dersiâmlığın da eğitim tarihi açısından önemli olduğunu belirtti.

Eş zamanlı iki salonda yapılan **Birinci Oturumun A Salonundaki** başlık *Âlimler*'di. Marmara Üniversitesi Rektörü Erol Özvar yönetimindeki bu oturumda Yakub Ahmed, Cenita Kariç, Ömer Koçyiğit sunum yaptılar. Yakub Ahmed, 1830-1861 arasındaki politik süreçte gelenek ile modern arasındaki uzlaşma üzerinde dururken, Cenita Kariç, Hac ibadetinin 19. yüzyıl Bosna topluma etkisi üzerine sunum yaptı. Ömer Koçyiğit ise 19. yüzyılın önemli bir meselesi olan Vahhabî hareketi üzerinde durdu.

B Salonundaki Kalam oturumunun başkanı Mürteza Bedir idi. Osman Demir, "*Sırrı Giridi'nin Rüyetulllah Risalesinde Optik Teorisi*" isimli sunumunda kalam metinlerinde optik ile ilgili bahislerin yer alma sebebini ve mahiyetini açıklarken, Rıdvan Özdiç "*Hilafet Risaleleri Bir Kalam Metni olarak okunabilir mi ?*" başlıklı sunumu ile özellikle II. Abdülhamit döneminde yaygınlaşan bu tür eserlerin İslam literatüründeki yerini tespiti çalıştı. Ayşe Betül Tekin, "*Klasik Bir Şerhin Son Dönem Osmanlı Kelamında Yeniden Yazımı: Serbestzade'nin Tercüme-i Celali*" isimli sunumunda ile 19. yüzyıldaki tercüme faaliyetleri üzerinde dururken, Muhammed Yuşa Yaşar, "*19. Yüzyıl Kelâm Tartışmaları Bağlamında Hüseyin el-Cisr*" başlıklı sunumu ile Beyrut ve Mısır'da faaliyetleri olan bir kalamcıyı ele aldı.

İkinci Oturumun A Salonundaki Hadis konulu sunumlar Bekir Kuzudışli'nin başkanlığında gerçekleşti. Bu sunumlarda Taha Çelik, Mustafa Celil Altuntaş, Arafat Aydın ve Nilüfer Kalkan Yorulmaz konuşma yaptılar. Taha Çelik, "Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevi ve Eserleri Üzerinden 19. Yüzyıl Osmanlısında Hadis Tedrisi ve Düşüncesine Dair Değerlendirmeler" isimli sunumu ile dönemin hadis alanında da önemli bir sima olan Gümüşhanevî üzerinde dururken, Mustafa Celil Altuntaş, "Concordance'a (el-Mucemu'l-mufehres) Öncelik Etmesi Açısından Osmanlı Dönemi Hadis Fihristleri" başlıklı çalışması ile *konkordansın* (Concordance) 19. yüzyıl Osmanlı hadis fihristleri ile benzerlikleri üzerinde durdu. Arafat Aydın, "Sahih-i Buharî'nin 19. Yüzyılda Yapılan İlk Baskıları/ Neşirleri Üzerine" başlıklı sunumunda Sahih-i Buharî'nin neşirlerini arşival malzeme ile birlikte anlattı. Nilüfer Kalkan Yorulmaz, "19. Yüzyılın Sosyal ve Siyasal Tartışmaları Bağlamında Hadis Derlemelerini Yeniden Okumak" başlıklı tebliğinde hem sosyal hem de siyasi hayatta karşılaşılan bazı önemli hadiseler ile mezkûr dönemde yapılan hadis derlemeleri arasında bağlantılar kurulabileceğini belirtti.

B Salonundaki Eğitim oturumu ise Hamit Er'in başkanlığında gerçekleştirildi. İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi'nden Gülsüm Pehlivan Ağırakça, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi'nden Hasan Basri Çeliktaş, Beyrut Amerikan Üniversitesi'nden Mehmet Ali Neyzi sunum yaptılar. Gülsüm Pehlivan Ağırakça, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Mektep Programlarındaki Değişim ve Dönüşüm" başlıklı sunumunda Tanzimat sonrası açılan mekteplerin müfredatlarındaki değişim ve bu değişimin eğitim politikası içerisindeki yerini vurguladı. Hasan Sabri Çeliktaş, "Mekteb-i Sultanî Müfredatındaki Ulûm-i Diniyye Derslerinin Niteliği" isimli tebliğinde Mekteb-i Sultânî'nin Osmanlı eğitim tarihinde farklı din ve milletten öğrencilerin öğrenim gördüğü ilk okul olduğunu, ulûm-i diniyye derslerinin öğrencilerin dinlerine göre farklı olarak verildiği üzerinde durdu. Mehmet Ali Neyzi, "Mahrec-i Aklâm Mektebi - Osmanlı Devlet Adamı Yetiştirmek" başlıklı sunumunda Mekteb-i Aklâm'ın Osmanlı'nın çağdaşlaşma çabalarındaki rolüne değindi.

Üçüncü Oturumun A Salonundaki sunumlar *Tefsir* başlığı altında Hidayet Aydar'ın başkanlığında gerçekleştirildi. Muhammed İsa Yüksek, "Te'vil Nazariyesi Bağlamında XIX. Yüzyılda Yaşamış Bir Müfessirin İkilimleri" başlıklı çalışmasında 19. yüzyılda Bağdat'ta yaşayan Âlûsî'nin *Ruhu'l-Me'ânî* isimli eserinden hareketle onun sosyal ve siyasal çevreden etkilenmesi üzerinde durdu. Bağdat gibi Osmanlı taşrasında bulunan yerlerle alakalı çalışmaların az olduğu dikkate alındığında bu çalışma önemi haizdir. Selman Çalışkan, "Manastırlı İsmail Hakkı ve Tefsîr-i Sûre-i Yâsîn Adlı Eseri" isimli sunumunda son dönem

Osmanlısının önemli bir alimi Manastırlı İsmail Hakkı'nın Yasin Suresi tefsirini ele aldı. Ersin Çelik ise “19. Yüzyılda Farsçadan Türkçeye Bir Tefsir Klasığının Tercümesi: İsmâil Ferrûh Efendi'nin Tefsîr-i Mevâkib Adlı Tercümesi Üzerine” isimli sunumunda Farsçadan tercüme edilen bu tefsirin, eserin diğere tercümeleriyle mukayesesini yaptı. Sohaib Saeed ise “A Question-Centric Analysis of ‘Ali Imran’ in al-Alusi’s Exegesis” isimli sunumunda Âlûsî'nin Âl-i İmran suresi tefsirini soru merkezli bir analiz ile ele aldı.

B Salonundaki Felsefe oturumu ise İsmail Latif Hacınebioğlu'nun başkanlığında akdedildi. Recep Alpyağıl, “Felsefe Dili Olarak Türkçede İlk Metinler Meselesi ve Münif Paşa'nın “Tarih-i Hukemâ-yı Yunan Çevirisi” başlıklı tebliğinde Türkçeye yapılan ilk felsefe çevirilerini ele alırken; Ali Utku, “Batı Felsefesi Karşısında Ahmed Midhat Efendi” isimli sunumunda 19. yüzyıl İslâm-Osmanlı kültür hayatında Batı felsefesinin algılanması ile alakalı zengin örnekler sunan Ahmed Midhat'ın eserlerini inceledi. Rûveyda Tezel de “Bereketzâde İsmail Hakkı'nın Metâlib-i Âliye Adlı Eserinde Teleolojik Deli” başlıklı tebliğini sundu.

Sempozyumun ikinci günü **Dördüncü Oturumu** ile başladı. A Salonundaki Tasavvuf konulu sunumlara Aydın Topaloğlu başkanlık yaptı. Abdurrezzak Tek, “19. Yüzyıl Osmanlı Coğrafyasının En Velûd Sûfi Müellifi: Gazzî-zâde Abdüllatif Efendi” başlıklı sunumu ile mezkûr mutasavvıfın eserleri ve mensup olduğu Halvetî gelenek ile ilgili bilgiler verdi. Necdet Yılmaz, 19. yüzyılın önemli tarikatlerinden Ziyâiyye yolundaki seyr ü sülûkü, “Câmiu'î-Turuk Bir Yol Olan Ziyâiyye'de Seyr ü Sülûk” isimli sunumu ile ele aldı. Osman Sacid Arı ise son günlerin önemli tartışmalarından biri olan Meclis-i Meşâyih'i “Meclis-i Meşâyih ve Şeyhlerin İmtihanla Atanması: Çözüm mü? Yeni Bir Sorun mu?” başlıklı çalışması ile değerlendirdi.

İkinci günün B Salonunda ise Ayşe Zişan Furat'ın başkanlığında eğitim konusu tartışıldı. 19. yüzyılın eğitim tarihi bakımından önemli bir meselesi olan misyoner okulları iki tebliğ ile ele alındı. Mehmet Ali Doğan, “The Apostolic Institute: Tarsus'tan Konya'ya Uzanan Bir Amerikan Yüksek Okulunun Hikayesi” başlıklı çalışması ile Amerikan yüksek okulunu geniş arşiv malzemesi ile ele aldı. Ayşe Aksu ise “Amerikan Misyoner Okullarında Yerli Öğretmen Yetiştirme Faaliyetleri” başlıklı tebliği ile misyoner okullarının öğretmenlik mesleğinin gelişimine katkısını tartıştı. Oturumun son konuşmasında Zeynep Kaya, mezkur yüzyılda kız çocuklarının eğitimini “19. Yüzyılda Toplumunu Dönüştürücü Bir Etki Olarak Kız Çocuklarının Eğitimini Bir Kurum Üzerinden Okumak: Dâru'l-muallimât Örneği” isimli tebliği ile değerlendirdi.

Beşinci Oturumun A Salonunda Dinler Tarihi, B salonunda ise Siyaset başlıkları ele alındı. Mahmut Salihoglu'nun riyaset ettiği oturumda Fuat Aydın ve İrfan İnce, 19. yüzyılda bir Müslüman tarafından yazılan Hristiyan ilmihalini “19. Yüzyıl Osmanlısında Hristiyanlığa Dair Bir Dinler Tarihi Çalışması ya da Müslüman Bir Alimin (?) Kaleminden Hristiyan İlmihali” başlıklı tebliğ ile değerlendirdiler. Murat Tala, dönemin belagat çalışmalarını İstanbul merkezli olarak “İstanbul'da Belâgat ve Dilbilim Çalışmaları: Hulâsatü'l-efkâr 'alâ Şerhi'l-'Alâka Bağlamında Bir Bakış” isimli tebliği ile ele aldı. Mehmet Şamil Baş ise “19. Yüzyıl Mutasavvıf Şairlerde Nâzenin-i Uşşakîlik Etkisi” isimli tebliği ile Uşşakîliğin Nazilli'den İstanbul'a geri dönüşünü değerlendirdi.

B Salonundaki Siyaset oturumu ise Ali Öztürk başkanlığında gerçekleşti. Uygur Aydemir, “Osmanlı Klasik ve Modern Siyaset Felsefeleri Arasında Bir Köprü: Mahmud Nedim Paşa'nın Ayine-i Devleti” başlıklı tebliği ile Mahmud Nedim'in siyasî görüşlerini tahlil ederken, Muhammet Günaydın, “Payitaht ve Paris: Müveylîhî'nin Mâ Hünâlik ve Tahtâvî'nin Tahlîsu'l-İbrîz fî Telhîsı Bâriz Adlı Eserleri Bağlamında bir İstanbul-Paris Karşılaştırması” başlıklı çalışması ile bir Mısır aydını gözünde İstanbul ve Paris algılarını karşılaştırdı. Sempozyumun son tebliği ise Tuba Yıldız tarafından “Devletçe İslam Mahkemece Gayr-i Müslim: Cebel-i Lübnan'da Tanzimat Hukukunun Dürzi Kimliğine Yansıması (1840-1860)” başlıklı çalışmaydı. Bu sunumda Osmanlılık kimliğinin Cebel-i Lübnan'daki karşılığı üzerinde duruldu.

Ayrıca Beşinci Oturumun öncesinde Süleyman Berk tarafından yapılan poster sunum sergisinde “İstanbul'da XIX. Asırdan Kalma Altı Dilli Bir Kitâbe” başlığı ile Mahmutpaşa'da bir iş hanı üzerinde bulunan altı dilli kitâbe ele alınmıştır.

Sonuç olarak sempozyum tebliğlerinin basılması ile 19. yüzyıl Osmanlısını ilmî ve fikrî bakımdan ele alan, özellikle tefsir, hadis, kelam ve tasavvuf gibi temel İslam bilimlerinde özgün çalışmaların olduğu, bu çalışmaların siyaset, eğitim, dinler tarihi gibi alanlarla desteklediği bir kaynak eser vücut bulacaktır.

